

**ПЕТЪР НЕЗНАКОМОВ
ЯРОСЛАВ ХАШЕК И
НЕГОВИЯТ ШВЕЙК**

chitanka.info

Едва ли в чехословашката, пък и в цялата световна литература има писател с такава странна съдба като Ярослав Хашек. Едва ли друг човек на перото е бил така хулен и клеветен приживе и след смъртта си от заклетите си противници и така горещо обичан от още по-заклетите си приятели и почитатели. А надали има и друг писател, около чиято личност да се носят толкова легенди, така че вече е твърде трудно да се отдели истината от измислицата. В това отношение бихме могли да сравним Хашек само с Байрон и Хайне, също като него дълго време считани за чужденци в собствената си родина, също като него всепризнати майстори на сатиричната литература.

Ярослав Хашек е роден на 30 април 1883 година в Прага. Баща му Йозеф Хашек е гимназиален учител, преподавател по математика, а по-късно чиновник в пражката банка „Славия“. Майка му произхожда от селско семейство.

През 1893 година Хашек постъпва в гимназия, а скоро след това баща му умира, семейството остава без никакви средства за препитание и малкият тринадесетгодишен хлапак, непокорен, буен и със силна развито чувство за справедливост, започва своя самостоятелен трудов живот — прислужва на свещеника от кварталната църква, става „момче за всичко“ в една пражка дрогерия. По-късно той ще опише своите преживявания от тия ранни години, когато за пръв път се сблъсква с истинския неподправен живот, в цикъла хумористични разкази, озаглавен „В старата аптека“.

През 1899 година по настояване на майка си, която мечтае да види сина си търговец или банков чиновник, Хашек постъпва в пражкото търговско училище или както тогава го наричат — Търговската академия. Но вместо да се зарови в изучаването на счетоводните и банкови операции, той все повече се увлича от литературата и се опитва сам да пише. Наред с чешките писатели класици, от които най му допада сатирикът Сватоплук Чех, наред със западноевропейските майстори на сатиричното слово, сред които той цени преди всичко Рабле, Суифт и Сервантес, любими писатели му стават също Пушкин, Гогол и особено Чехов. За да може да чете в оригинал техните произведения, младият Хашек изучава самостоятелно руски език. През този период му става близко и творчеството на великия бунтар Максим Горки...

По време на престоя си в Търговската академия Хаапек прави и своите първи опити в литературата. Но противно на мнозинството свои колеги чешки писатели той не започва литературното си поприще със стихове. Силното чувство за хумор, което притежава от най-ранно детство, му подсказва, че ако ще има някакво бъдеще в литературата, това ще е в областта на хумора и сатирата. Първият му разказ „Ефрейторът Котарба“ се появява във вестник „Народни листи“ през 1901 година, когато Хашек е на 18 години. После следват нови разкази и фейлетони, печатани предимно в ежедневната и хумористичната преса, посрещнати добре от читателската публика. Но не бива да се мисли, че по-нататъшният творчески път на младия хуморист е гладък и без никакви препятствия. Хашек още дълго време няма да може да се посвети изцяло на литературата. След завършване на Търговската академия той става чиновник в същата банка „Славия“, където е служил и баща му. Много от неговите ранни разкази са написани през работно време, на чиновническото бюро, между различните банкови операции, които е принуден да извършва. Вероятно това се е отразило и на разказите, и на финансовите операции, защото в 1903 година Хашек напуска (или го принуждават да напусне) банката и от тази година нататък вече се посвещава почти изцяло на журналистическа и литературна дейност. Но и като писател-професионалист различни обстоятелства(най-вече от парично естество) твърде често го принуждават да търси и упражнява допълнителни, понякога твърде оригинални, дори смешни професии, като търговия с кучета и редактиране на списания, които нямат нищо общо с литературата („Светът на животните“)...

В началото на своя творчески път младият Хашек се свързва с литераторите от модния тогава кръжок „Сиринкс“. Тези литератори се увличат от декадентските естетически вкусове и е твърде странна връзката на Хашек, реалист още от първите си творби, именно с тях. Това може да се обясни само с незрелостта на младия автор, с младежките му увлечения по литературната мода. Но той твърде скоро разбира, че мястото му не е в този кръжок, че самият дух на декаданса е свършено чужд на неговия творчески натюрел, на писателското му кредо, възникнало от най-ранна възраст под влиянието на Св. Чех, Ал. Ирасек и останалите чешки писатели-реалисти от XIX век.

По-нататъшните литературно-естетически възгледи на Хашек се формират в условията и атмосферата на остра общественно-политическа борба, обхванала цялата му родина. По това време, предхождащо Първата световна империалистическа война и окончателния залез на империята-конгломерат, една от главните прояви на идеологическата реакция е политиката на задушаване на националната демократическа култура на чешкия, словашкия и всички други поробени народности в пределите на Австро-Унгария. Тази борба неминуемо се пренася и на литературната арена от „горе“, от върхушката на имперската бюрократична държавна машина, всячески се поощрява писането на декадентски (проявите на кръжока „Сирикс“), натуралистични, криминални и всякакъв род булевардни произведения по подражание на западните образци, които идеолозите на австроунгарската и чехословашката буржоазни представят като последна дума в областта на литературата. Налага се някой да поведе борба за отстояване на най-добрите традиции на народния фолклор и на реалистичната чехословашка литература от XIX век с нейния непрекъснат интерес към народните страдания, налага се някой да се противопостави на тези заливащи книжния пазар ерзаци, чието предназначение е да отвлекат читателя от острите проблеми на съвременността, от борбата за национално и социално освобождение.

През периода, обхващащ годините 1900–1918, тази чест се пада на лагера, на демократичната литература, който в Чехия обединява прозаисти и поети като Св.Чех, Ал.Ирасек, А.Сташек, Ст.К.Нойман, М.Майерова, П.Безруч, Ив.Олбрахт, К.Чапек, И.Волкер и други, наистина твърде различни по своите индивидуалности и творчески търсения, но свързани с нещо, което не подлежи на съмнение — безпределна любов и вяност към народа. Творчеството на Хашек, преминало през множество лутания и увлечения, в края на краищата се свързва неразривно с идеите на тази група, която всъщност представлява основното ядро на най-новата чехословашка литература...

Въпреки идейните лутания на Хашек периодът 1905–1914 година се оказва извънредно плодотворен за него. През тези години той развива трескава, литературна дейност и създава около седемстотин (според някои изследователи повече от хиляда) хумористични и сатирични разкази и фейлетони, печатани в чешки списания и

вестници с различни политически направления: „Народни листи“, „Право лиду“, „Карикатура!“, „Злата Прага“ и други. Част от тези свои творби с по-трайно литературно значение писателят събира в сборниците „Храбрият войник Швейк и други удивителни истории“ (1912 г.), „Грижите на пан Тенкрат“ (1912 г.) „Придружители на чужденци и други сатирични разкази“ (1913 г.)...

Хашек пише под различни псевдоними (около осемдесет на брой), твори лесно и като че ли на шега и се отнася с остра самоирония към собственото си творчество. Той като че ли няма самочувствието на професионален писател и е учудващо немарлив към произведенията си (част от тях са безвъзвратно изгубени за читателя, а за други още не е установено дали са писани самостоятелно или в съавторство с други литератори). Писателят сякаш се грижи да удовлетвори нуждата от сатира за момента и никак не се безпокои за бъдещата участ на своите рожби...

Веселата занимателност от първите му хумористични творби, напомнящи по-скоро безобидни анекдоти, все по-често отстъпва място на остри сюжетни ситуации, в които в силно хиперболизирана комическа форма се разголват действителните пороци на несправедливо устроения свят. Бегло скицираните фейлетонни фигурки се заменят с ярко обрисувани, характерни за времето сатирични образи. И само с късогледството на литературната критика и със снобските и декадентски увлечения на тогавашните литературоведи може да се обясни отношението към Хашек, който по това време бива считан за писател от литературната периферия, писател с временно значение, повече журналист и публицист, а не творец на „голямата“ литература. А в действителност именно творчеството на Хашек от този период поставя началото на новата революционна чешка проза и не само че няма временно значение, но далеч надраства и надживява всичко писано от декадентите, от писателите професионалисти, които критиката от онова време незаслужено венцехвали...

В своите остри, чисто политически фейлетони той неведнъж разобличава различните буржоазни партии (старочешката, младочешката, аграрната, „прогресивната“ и др.), превърнали се в продажни котерии, и осмива техните прийоми за зальгване на народа. Наистина не всякога му се удава да проникне в самата същност на

буржоазните политически програми, да разбере издъно механизма на котерийните борби, диктувани преди всичко от класовите интереси, но всичко това никак не снижава гражданския гатос на неговата ядовита и безкомпромисна сатира, насочена срещу най-характерните за времето политически пороци като австрофилството и конформизма на партиите, нечистите им предизборни машинации, продажността на политическите лидери, борещи се преди всичко за „тлъстия кокал“. Един от най-сполучливите и най-характерни фейлетони от тази поредица е „Конгресът на младочешката партия“. Там е разобличена без остатък тази партия, която Хашек смята поради привидната ѝ прогресивност за най-опасна за работническото движение, за идейното осъзнаване на работниците, сред които „младочехите“ се стремят с всички позволени и непозволени средства да печелят влияние.

С не по-малък сарказъм се отнася Хашек и към опортюнистите от редиците на чешката социалдемокрация. Във фейлетона „Пред втория тур на изборите във Вишехрад“ той критикува ядовитото корупцията на социалдемократическите водачи, разложени от сътрудничеството с буржоазията, непрекъснато говорещи за демокрация и непрекъснато предаващи интересите на работническата класа.

Във всички тези фейлетони, хумористични и сатирични разкази, диалози, басни и сценки (изобщо Хашек използва стотици форми, за да разкрие най-пълнокръвно и най-интересно за читателя това, което има да му каже), написани до началото на Първата световна война, опитният вече, кипял в не една политическа битка хуморист създава един истински паноптикум от сатирични гротескни образи на „героите“ на своето време: безмозъчни бюрократи, солдафони и продажни политикани, изродени, аристократи и жадни за пари и имоти парвенюта, на всички, които представляват официалното лице на „благоденстващата“ империя.

Хашек е неповторим майстор на пародията, и то не само на литературната, но и на тази, изиграна, грубо казано, на сцената на живота. Този всепризнат крал на пражката бохема, нов Франсоа Вийон, превръща и личния си живот в едно от средствата за борба със злото и неговите носители. Разбира се, всичко става за сметка на неговото и без това не особено крепко здраве, за сметка на доброто му име като човек и писател.

Увлечението на Хашек по пародията в живота достига своя връх в основаването на така наречената от него „Партия на умерения прогрес в рамките на законността“. Заедно с група свои приятели той полага началото на тази пародийна партия още през 1904 година в една малка пражка кръчмичка. Но смехотворната партия се формира окончателно в периода на подготовката на имперските общи избори през 1911 година. Тогава ръководството ѝ излиза пред избирателите със собствен манифест и издига свой кандидат за имперския парламент — писателя и водача на партията Ярослав Хашек...

Към края на своя живот, вече в условията на чехословашката буржоазна република, създадена след Първата световна война, Хашек отново ще си послужи с полузабравената Партия на умерения прогрес за своите политически цели. Той ще организира пародиен Втори конгрес на партията, на който ще обяви нейното разпускане, тъй като съществуването ѝ било вече безсмислено — нейната програма изцяло е възприета от чешките социалдемократи. След такава саркастична насмешка едва ли някой в лагера на чешката опортюнистическа социалдемократия би могъл да се чувства добре и едва ли би могъл да излезе публично с реч пред народа, без да почувствува ироничното подсмиване на слушателите.

В навечерието на Първата световна война австроунгарската висша бюрокрация все повече се свързва политически, икономически и военно с агресивната кайзерова Германия. Създава се тъй нареченият Троен съюз между Германия, Австро-Унгария и Италия, който все по-остро се противопоставя на Съглашението между Англия, Франция и Русия. Разходите по подготовката на предстоящата война лягат като тежко бреме върху населението на империята-конгломерат. Особено чувствуват това бреме народите, които се намират в подчинено положение, като чехи, словаци, поляци, словенци, хървати, босненци. Главно сред тези народности все повече се засилват антимилитаристичните настроения, расте съпротивата срещу тоталното военизиране на живота. Тук-таме недоволствата се изразяват в публични демонстрации, стачки и открити бунтове. Естествено военобюрократичната върхушка взема мерки за самозащита. Започват арести, последвани от големи съдебни процеси срещу проявените антимилитаристи. Жертва на тези процеси в Чехия става приятелят на Хашек, известният анархист Властимил Борек. Във връзка с ареста на

Борек бива задържан и Хашек, в дома му правят обиск, а него го водят из пражките казарми на очна ставка с арестуваните. Всичко това е една житейска прелюдия и, както се казва, дава родилен тласък за създаване образа на храбрия войник Швейк. И наистина типът на идиота във военна униформа, символ и пародия на сляпото воинско подчинение, е роден в творческото въображение на писателя много преди да се появи на бял свят истинският Швейк от голямата антивоенна епопея. Под същото име Йозеф Швейк, този герой фигурира в цикъла разкази „Храбрият войник Швейк преди войната“, излязъл от печат още в 1911 година. Този герой не е достатъчно сатирично завършен, личи си как писателят търси и налучква отделни черти от неговия характер, за да го превърне в романа, създаден десетина години по-късно, в главен антипод на държавния идиотизъм на Хабсбургската империя. Но и такъв, какъвто е, този първообраз на Швейк е една от сполуките на писателя през ранния период от творчеството му, а създаването на подобен герой в дните на съпротивата срещу приближаващата война е съществен принос на Хашек в тази борба. Името на Швейк още тогава става нарицателно.

След избухването на войната през 1914 година у Хашек внезапно съзрява желание да постъпи доброволно в австроунгарската армия и също като своя герой Швейк да служи на господаря-император до „последния си дъх“. Той споделя със свои приятели, че иска да надникне в истинския, неподправен образ на войната и ако е възможно, да премине линията на фронта с вдигнати нагоре ръце. Писателят осъществява намерението си. Той постъпва в 91-ви пехотен полк и в редиците на този полк преминава тази незабравима одисея, която ще опише в „Приключенията“. В полка той се среща с много от своите герои, на които дори в романа ще остави същите фамилни имена (майор Венцел, капитан Загнер, капитан Адамичка, кадет Биглер, фелдфебел Ванек и много други), а с ординареца на своя ротен командир, каменаря Франтишек Страшлипка, се свързва с трайна и сърдечна дружба. Именно този Франтишек Страшлипка, който по спомените на войници от 91-ви полк умеел с необикновено остроумие да разказва различни анекдоти и занимателни истории от живота, става прототип на обогатения и по новому осмислен образ на Швейк.

Със своя полк Хашек пътува дълго за фронта, преминава почти през цяла Австро-Унгария, заедно с различни видове симуланти,

желаещи да се отърват от военна служба, се мъкне по лазарети и болници, лекува се от ревматизъм, от който никога не е страдал, постоянно се отклонява от участие в походи и учения, служи като писар в ротната канцелария, но най-после попада и на фронта, дори участва в сражение и получава сребърен медал за храброст (по думите на самия Хашек с този медал той е удостоен заедно намазал батальонния си командир с живачна мас и го отървал от нападналите го въшки). След два месеца и половина служба в австроунгарската армия Хашек изпълнява предварителното си намерение — заедно със своя приятел Страшлипка при градчето Хорупан се предава в плен на „неприятеля“.

Под номер 29417 Хашек попада в пленническите лагери Дарница под Киев и Тоцкое в околностите на Самара. През пролетта на 1916 година той постъпва в редовете на Чехословашкия легион, който се формира от пленници и емигранти на територията на Русия с цел да се бори за освобождението на родината. Около година и половина писателят работи в редакцията на вестник „Чехослован“, който се издава в Киев като печатен орган на легиона. На страниците на вестника Хашек още по-остро води борбата срещу своя отдавнашен враг — военнбюрократичната машина на Хабсбургската империя. По това време той пише сатиричната си повест „Храбрият войник Швейк в плен“. Тя излиза от печат през лятото на 1917 година като отделна книжка от библиотеката на вестника. Повестта заедно с циклите разкази за храбрия войник, писани преди войната, е, може да се каже, черновата на бъдещата сатирична епопея. Още тук са набелязани и някои от останалите основни образи на епопеята, още тук с пълна сила личи хашевското ярко сатирично отношение към антинародната война и към тези, за чиито интереси се води тя.

Но в това време Хашек се намира под влиянието на демагогската пропаганда на ръководителите на Чехословашкия легион и все още вярва, че борбата в редиците на легиона ще донесе свобода на поробеното му отечество.

Едва избухването на Великата октомврийска революция отваря очите на Хашек за истината. Лека-полека, като наблюдава събитията в Русия, като се учи от всичко, което се развива пред собствените му очи, и като го изпитва на собствения си гръб, той почва да разбира, че истинска свобода на народа му може да донесе само такава революция,

каквато е Октомврийската, само когато работническата класа и в неговата родина вземе властта в свои ръце и установи диктатура на пролетариата. Хашек скъсва с реакционното ръководство на Чехословашкия легион (по-късно това ръководство ще го осъди задочно на смърт), пристига в Москва, среща се с един от най-ярките дейци на революцията Яков Свердлов, а на 12 март 1918 година на заседанието на Московския съвет на депутатите на трудещите се, състояло се в Политехническият музей, вижда за пръв път Ленин и слуша неговата реч. Всички тези събития оказват решително въздействие за оформяне на неговия светоглед. Скоро след тази знаменателна среща Хашек постъпва в редиците на чехословашката секция на РКП (б), започва да сътрудничи на вестника на чешките леви социалдемократи в Русия „Прокупник“ и да произвежда значителна агитационна работа сред военнопленниците в полза на руската революция.

През май 1918 година избухва контрареволуционният метеж на Чехословашкия легион. Легионерите заемат Самара, свалят законната съветска власт в този град, обявяват се в подкрепа на белогвардейците. Хашек, който по това време е комисар на формираната чехословашка червена рота, до последния миг оказва съпротива на настъпващите легионери. Тук би трябвало да се съобщи една любопитна подробност, която хвърля светлина върху истинския характер на писателя и отново потвърждава способността му да се превъплъщава в швейковския образ, който в края на краищата е едно от лицата му, една от неговите станали вече легендарни „маски“. Като си спомня, че в самарския хотел „Сан Ремо“, където е било седалището на ротата, са останали важни документи, Хашек се връща в заетия от легионерите град, за да унищожи документите. Той изпълнява успешно задачата си, но да се върне отново при своите, е невъзможно. И Хашек тръгва към линията на червеноармейския фронт, като се преструва на идиот от рождение, син на немски колонист от Приволжието.

От октомври 1918 година Хашек вече е на отговорна партийна работа в Политотдела на 5-а армия, която се бори на Източния фронт с белите пълчища на Колчак. Заедно с тази армия през годините 1918–1920 той преминава славен и труден боен път през Сибир от Уфа чак до Иркутск... Ето какво пише той в едно писмо до свой приятел, носещо дата 17 септември 1920 година я изпратено от град Иркутск:

„От Симбирск до Иркутск аз преминах заедно с Червената армия и изпълнявах най-различни партийни и административни задачи... Понастоящем работя като началник на организационния отдел на 5-а армия и едновременно като редактор на три списания... Имам страшно много работа, но не се оплаквам, всичко това е нужно на революцията...“

„Всичко това е нужно на революцията!“

С това изречение се характеризира цялата дейност на Хашек през руския период от живота му. За пръв път от толкова години той се държи сериозно, за пръв път вярва истински в нещо, за пръв път не се отдава на страстта си към пародиране, защото всичко наоколо е така пламтящо и младо, така устремено напред въпреки грешките, увлеченията, недостатъците. Тук в Сибир няма място за пародиране и шутовство, тук трябва да се вярва и да се работи.

През този свой богат на революционна дейност период Хашек не изоставя и литературната си работа. Той пише множество сатирични творби, предимно фейлетони и политически памфлети, неща, най-подходящи за бурната и сурова революционна действителност, сред която живее и работи. Тези творби, повечето написани на руски език, се отличават с остър сарказъм и ясна партийна позиция и са насочени против главните врагове на социалистическата република: белогвардейците, есерите, чуждестранните интервенти и техните местни помагачи — буржоазните контрареволуционери.

Много от фейлетоните са на антирелигиозна тема. Стар враг на църковната фарисейщина, Хашек в Русия съзира в лицето на официалната православна църква заклет противник на руската революция.

Но и през тези бурни времена Хашек не забравя образа, който ще остане основен за цялото му литературно творчество — добрия войник Йозеф Швейк. Още тук, в Сибир, той замисля да напише голяма сатирична епопея, посветена на събитията през империалистическата и гражданската война. Герой на тази епопея ще бъде „идиотът Швейк“, но вече преосмислен, обогатен с нови черти, които ще го превърнат в символ на страшния и безпощаден народен смях, срутващ идоли и

кумири, най-верен предвестник на свободата. По време на кратките почивки между боевете, така да се каже на барабан, на груба бакалска хартия Хашек пише на руски език първия вариант на замислената сатирична епопея. За съжаление и този вариант се смята за загубен (пак се натъкваме на пословичната авторска немарливост на Хашек), както са загубени и ръкописите на книгата му за поповете (за която споменава в едно писмо до жена си Мария Майерова) и на пиесите му, играни в Киев и Красноярск. В същото време в родината на Хашек назряват важни събития. Както е известно, Чехословакия е обявена за буржоазна република, начело на която застава един от старите познайници на Хашек от Чехословашкия легион — Томаш Гарик Масарик, този, когото писателят открито нарича „лидер на чехословашките контрареволуционери“. Възраждат се старите и изникват нови буржоазни и дребнобуржоазни партии, които почват ожесточена борба за власт. И самата чешка социалдемокрация не е единна. Нейното ляво революционно крило се стреми да следва в своята политическа дейност „руския пример“. В миньорския град Кладно възниква Централен работнически съвет по образец на руските съвети на трудещите се. Ръководителите на марксистката левица, пристигнали в Москва на II конгрес на Коминтерна, търсят в Русия чешки комунисти, взели участие в революцията и гражданската война, хора с богат революционен опит, които да оглавят и чешкото революционно движение. Те молят писателя и дееца Ярослав Хашек, като един от най-изтъкнатите чешки революционери в Русия, да се завърне в родината си. Като се подчинява на решението на Централното чехословашко бюро при ЦК на РКП (б), Хашек заедно с жена си руския, Александра Лвова, се връща в Прага. С голяма мъка се разделя той с втората си родина — Съветска Русия, благодарение на която се е превърнал в друг човек, с нов светоглед и с ново разбиране за гражданската и литературна мисия на писателя... Когато през 1921 година истинските марксисти създават Комунистическата партия на Чехословакия и започва да излиза нейният печатен орган „Руде право“, Хашек започва редовно да печата фейлетони и сатирични разкази в партийния орган и може смело да се каже, че тези му творби са измежду най-яркото, което е написал през целия си творчески път. Сатирата му става все по-остра и задълбочена, тя бие вече в самите устои на буржоазния строй. Неуморимото перо на писателя създава

галерия от сатирични типове, които се подвизават на политическата арена в новооснованата република. А в същото време Хашек усилено работи и върху своята най-голяма творба, замислена още в Русия, огромната сатирична епопея за добрия войник Швейк, която ще нареди името му до имената на най-великите сатирици от всички времена. И докато измамените буржоазни издатели чакат уговорените с писателя похождения на Швейк в Кремъл, Хашек буквално денонощно създава другия Швейк, така дълго лелеян в ума и сърцето му, когато Мартин Андерсен Нексъо ще нарече по-късно „гениална, огромна фигура на революционния народен дух“.

Но и здравето на писателя е вече твърде разклатено, и от прекарания в пленническия лагер петнист тиф, и от бохемския и немарлив начин на живот, който той продължава да води. Скоро става ясно, че за да може да довърши голямата си творба, трябва да се откаже от всичко друго и да съсредоточи цялото си внимание и време върху нея.

Приятелят му, художникът Ярослав Панушка, през 1921 година отвежда вече тежко болния Хашек в селцето Липнице. През цялата 1922 година Хашек работи с някаква трескава енергия, импулсирана от съзнанието за близката трагична развръзка, която писателят със свойствената му изострена интуиция, с навика си да гледа истината право в очите не може да не предчувствува. И наистина състоянието му бързо се влошава. Той вече не е способен да пише със собствената си ръка, а е принуден да диктува. Не може и да излиза от дома си и да ходи до местната кръчма, където го чакат новите му приятели от селцето, местните пиячи и остроумци, пред които чете написаните глави от романа и на практика проверява уменията си да създава смях.

На 29 декември 1922 година Хашек за последен път диктува „Швейк“. Тежко го подтиска съзнанието, че не ще може да го довърши докрай. На 3 януари 1923 година рано сутринта той подписва с почти мъртва ръка завещанието си и промълвя последната си смешка: „Швейк умира тежко.“ После се обръща към стената и вече не отронва звук.

Макар и недовършени, „Приключенията на добрия войник Швейк“ представляват най-яркото и завършено сатирично произведение на двадесетия век. За романа с пълно право може да се каже, че е изцяло автобиографичен. В основата му са залепнали

приключенията и преживяванията на самия автор, като се почне от мобилизирането му през февруари 1915 година и се стигне до изпращането му на фронта през лятото на същата година. За съжаление частта, в която трябва да се разкаже за участието на Швейк в първите сражения на Галицийския фронт и за предаването му в плен на русите, остава само в замислите на писателя. След смъртта му приятелят му, писателят Карел Ванек, като има предвид намеренията и плановете на Хашек, дописва последната, четвърта част на романа, но тъй като няма нито сатиричния талант, нито яркото въображение на покойния, създава нещо, което далеч не може да се сравни с първите три части. Написаната от Ванек четвърта част не се посреща добре от читателите и не се включва в по-късните чехословашки издания на романа. Тя е непозната и на чуждестранния читател. Романът във всички издания на чужди езици завършва там, докдето е успял да диктува Хашек.

Автобиографичният елемент в „Приключенията“ е застъпен преди всичко в образа на главния герой, добрия войник Швейк, но също така и в образа на школьника Марек, чието зло остроумие и находчивост, начин на мислене и светоусещане твърде много, ако не изцяло, се покриват с тия на Хашек. С образа на Швейк работата е много по-сложна. Този образ писателят носи в ума и сърцето си, може да се каже, почти през целия си творчески път. Той претърпява множество метаморфози. Появява се за пръв път, както вече споменахме, през 1911 година в цикъла разкази „Храбрият войник Швейк преди войната“, след това отново го виждаме в сатиричната повест „Храбрият войник Швейк в плен“, издадена в Киев през 1917 година, той е главният герой и на първия изгубен вариант на „Приключенията“, писан в Сибир през 1920 година, и най-после в напълно завършен вид, такъв, какъвто го познаваме вече всички, го срещаме в последния и окончателен вариант на романа, създаден през 1921–1922 година. След всяка своя метаморфоза Швейк излиза по-съвършен, по-ярък, по-обаятелен и най-важното превръща се във все по-съзнателен враг на антинародната подтисническа империя, чийто поданик е, и на безсмислената и грабителска война, която тази империя провокира и води. Трябвало е Хашек на собствен гръб да изпита какво значи война и как действа в извънредни бойни условия бюрократичната австроунгарска военна машина, трябвало е да види

как се проявява в такава трудна и тежка обстановка човекът от народа, който не желае да пролива кръвта си за чужди интереси, трябвало е да премине през горчилката на пленничеството, през ситото на революцията и гражданската война, да възприеме като свои идеите на комунизма и през цял един дълъг и наситен със събития период от живота си да се бори със слово и с оръжие в ръка за тяхното осъществяване, за да се избистри в съзнанието му дълго носеният образ, да се извиси над първоначалните скици, да прерасне в символ на безсмъртния народен смях, да стане един истински Санчо Панса на двадесетия век, най-завършен, пълнокръвен и въздействащ положителен герой на едно сатирично произведение. Швейк носи много от биографичните черти на своя автор, преди всичко неизчерпаемостта му остроумие и умението му да пародира всичко, до което се докосне. Но Швейк е обогатен и с целия хумористичен народен фолклор, който Хашек е успял да възприеме по време на многобройните си скитания по пътищата на своята родина и на другите земи на Австро-Унгария, по време на непрекъснатите си срещи с хора от народа, богати с хумор, житейски опит и мъдрост. Надали има друг роман, като изключим може би „Декамерон“ на Бокачо, в който да са събрани на едно място толкова любопитни и смешни анекдотични истории от народния живот, разкриващи отношението на „малкия човек“ към всичките официални категории на властта. Много от историите, които разказват Швейк и неговите приятели, имат чисто развлекателен характер, но повечето са вложени в техните уста с определена, нужна на сатирата в романа цел. В тях се оголват отношения и взаимовръзки и от всяка дума ни лъха неудържимият народен смях, вкорененото чувство за правда, органичното недоверие към силните на деня и към всички маски, с които те се явяват пред народа, за да го залъжат и държат в подчинение.

Струва ми се, че най-добре е отгадал истинската социална същност на добрия войник Швейк писателят комунист Юлиус Фучик, един от първите, който се яви в защита на романа срещу неговите ругатели и отрицатели, един от първите, който разбра гениалността на този образ и се опита да обясни в какво се състои тази гениалност.

„Швейк — пише Фучик — е типичен образ на обикновения чешки човек, който няма голям политически опит и не е преминал през

школата на фабриката, но у когото е вкоренено в кръвта съзнанието, че «всичко е гнило в датското кралство», и че «да продължава така дълго, не е възможно». Швейковщината е преди всичко лична самоотбрана против безумието на империализма, но скоро тази самоотбрана преминава в настъпление. Със своята пародия на изпълнителността и своето народно остроумие Швейк разлага поддържания с труд мистически авторитет на реакционната власт я твърде активно, макар и не всякога абсолютно съзнателно, помага да бъде разрушено това, което е издигнато на основата на гнета и неправдата. Еволюцията на Швейк, напомняща еволюцията на самия Хашек, го води към пълна политическа съзнателност и ясно чувствуваш как в определен момент той ще се проникне със сериозност, няма да престане да се присмива на всичко и да се шегува, но при всичко това, когато обстоятелствата го наложат, извънредно сериозно и основателно ще се сражава.

И ще заприлича досущ на своя създател Хашек, който през периода на революцията и гражданската война в Русия, т.е. когато обстоятелствата го наложиха, също основателно и сериозно се сражаваше и заявяваше, че не един, а десет живота би дал с радост за властта на пролетариата.“

И тъй Швейк е положителен герой, и то точно такъв, какъвто е нужен за едно сатирично произведение. Хашек далеч не го идеализира. Швейк обича да си попейва, не е безупречен в отношенията с жените, често прекалява със солените шегии и цинизми, не се отказва и от другите пороци: лъже, преструва се, краде, отбягва от задълженията си. Но той не би следвало и да бъде друг. В това отношение Хашек е спазил, останал е верен на старата традиция в хумористичния фолклор на народите. Този фолклор гъмжи от лукави, весели, хитроумни и ловки момци, мъже и старци, далеч не идеални от гледна точка на моралиста, но всякога горещо обичани от простонародната публика. Тези герои влизат в непрекъсната комическа борба с владици, попове и калугери, със съдии и кметове, с чорбаджии, търговци и феодали, с пълководци и царе и изобщо с всички обладатели на власт на този свят. Те не се стараят да вразумят, просветят или поправят своите противници, не ги осъждат с гръмки и скучни тиради, но ловко ги поставят в глупаво положение, надлъгват ги, надхитряват ги, правят ги жалки в очите на подчинените и угнетените, и то с единственото разрешено им оръжие — оръжието на смеха. Такива са Иван Дурак и

Петър Керемпух; Лудаш Мати и Тил Ойленшпигел, Пулчинело и Настрадаин Ходжа, такъв е и нашият Хитър Петър, и чешкият Хонза. До тези безсмъртни народни образи, създадени от въображението на подтиснатите маси, се нарежда и Швейк, който напълно носи тяхното очарование.

Нека само си припомним един от епизодите на романа, където умението на Хашек да създава незабравими комически ситуации, да прави смешни и жалки „силните на деня“ се проявява с пълна сила. Швейк влиза при комисията от съдебни лекари, която трябва да освидетелствува психическото му състояние. Той се спира пред портрета на императора, закачен над главите на членовете на комисията, извиква с все сила: „Господа, да живее император Франц Йосиф I!“ Въз основа на това възклицание, направено между впрочем от Швейк напълно преднамерено, съдебните лекари пишат протокол, в който обявяват Швейк за пълен, идиот. Този протокол ще остане в световната хумористична и сатирична литература като един класически образец за правене на смях.

Освен Швейк и школьника Марек в романа са изваяни не по-малко богато и ярко още стотици герои. Може да се каже, че „Приключенията“ са едно от най-населените литературни произведения. В това отношение те приличат на „Приключенията на знаменития идалго Дон Кихот де Ла Манча“. Тези второстепенни герои можем да сведем до два вида. Едни са напълно отрицателни сатирични герои от рода на полковниците Шрьодер и Цилергут, капитан Загнер, подпоручик Дуб, кадета Биглер, тайния агент Бертшнайдер и още редица генерали, полковници, майори, капитани, фелдфебели, фелдкурати и подофицери, съдебни и военни лекари, полицейски и жандармерийски началници, с които Швейк се сблъсква по време на славния си анабазис от Прага до Галицийския фронт. Всички тези герои са представители на подтисническите класи, тия, които поддържат войната и имат интерес от нея. Те не са нещо ново за творчеството на Хашек и присъствуват и в предвоенните повести, разкази и фейлетони. Новото в романа са стотиците образи на хора от народа, преди всичко мобилизирани насила войници, градски и селски бедняци, върху чийто, гръб главно се стоварват тежестите на войната. Те представляват обкръжението на Швейк, тази среда и публика, пред която разказва, той веселите си, искрящи от хумор истории и за която

всъщност се разказват тези истории. Средата, която лека-полека проглежда, истината за войната, разбира за чии интереси се води тя и която утре ще бъде потенциалният материал на революцията. Тези образи са рисувани пестеливо от писателя, но за всеки е намерено нещо характерно, което го отделя от другите, било във външния вид, било в начина на изразяване и действие (войникът Балоун, крѣчмарят Паливец, телефонистът Ходоунски, сапѣорѣт Водичка, писарят Ванек, готвачѣт Юрайда и множество други).

Най-после в романа има и една трета група герои, които не можем да причислим към нито една от основните групи. Става дума за образи от типа на фелдкурата Кац и на поручик Лукаш. Швейк служи като ординарец и у двамата, той е в постоянно съприкосновение с тях и поради това част от неговото очарование пада и върху техните фигури, прави ги симпатични в някои от проявите им, придава им човешки облик и ги отличава от гротескните типове на героите от първата група.

Верен на себе си, още преди дописването на първата брошура на „Приключенията“ (първото издание на романа е било пускано на брошури), Хашек заедно със свои приятели украсява улиците на Прага с плакати, на които е написана реклама за романа, разбира се, в пародичен стил. В тази реклама се съобщава на бъдещите читатели, че „Приключенията на добрия войник Швейк“ излизат едновременно в Чехословакия, Франция, Англия и Америка, че те са първата чешка книга, преведена на най-важните световни езици и че са най-хубавото сатирично произведение в световната литература.

Вероятно с тази пародична реклама Хашек е целял да подиграе издателите на криминална и порнографска литература, които неведнѣж са прибѣгвали до подобен начин за рекламиране на своята долнокачествена стока. Но каква ирония на съдбата! В тази пародична реклама мимо волята и намеренията на Хашек е казана самата истина за неговия роман. Ще минат не много години и той действително ще бъде преведен не само на най-важните, но и почти на всички говорими езици в света. И ще бъде въобще признат за една от най-хубавите сатирични книги на световната литература, а името на неговия автор ще стане известно и в най-отдалечените љтчета на земята, љдето има хора, обичащи смеха. А Йозеф Швейк ще се превърне в легендарен образ и ще закрачи по планетата редом със Санчо Панса, Фигаро,

Хъкълбери Фин и Остап Бендер и винаги во веки веков ще размива тия, които искат и могат да се смеят, и ще предизвиква негодувание и страх у лицемерите, тираните и у всички негодници, които ненавиждат смеха и го преследват.

Защото където има смях, има и правда.

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.